

DARS - TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING ASOSIY KATALIZATORI SIFATIDA**Ganiyeva Muborak Adilovna,**

Qo‘qon universiteti

Ta'lim sifatini nazorat qilish departamenti boshlig'i

Annotatsiya: Maqolada dars ta'limni tashkil etishning asosiy elementi ekanligi, uni tashkil qilish haqidagi qarashlari tahlil qilingan, sinf-dars tizimi yoritib berilgan, ta'limning asosiy katalizatori ekanligi asoslangan. Dars ta'limini tashkil qilishning shakli ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi.

Kalit so'zlar: Maktab ta'limi, dars, sinf-dars tizimi, ta'limni tashkil qilish shakllari, turkiston maktablari, dars mashg'ulotlari, yangilanayotgan pedagogik tafakkur.

Kirish:

O'zbekiston mustaqillikka erishgan kundan boshlab o'tgan qisqa vaqt ichida o'zbek xalqi siyosiy-ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalarida katta yutuqlarga erishdi. O'z tarixiga yangicha tafakkur asosida yondoshish, ulug' ajdodlar qoldirgan boy madaniy, ma'naviy merosni o'rganish sharafiga muayassar bo'ldi, milliy g'ururi qayta tiklandi. Respublikada ilm-fan, jumladan pedagogika fani yangi taraqqiyot bosqichiga ko'tarilmoqda. o'tmishdagi pedagogik tafakkur daholarining shuhratini tiklash, ularning g'oyalarini xalq hayotiga tadbiiq etishdek ulug' ishlar amalga oshirilmoqda.

XVI asrning oxiri va XVII asrning boshlarida buyuk chex pedagogi Ya.A.Komenskiy (1592-1670) tarixda birinchi bo'lib maktab ta'limida sinf-dars tizimini yaratdi.

Ya.A.Komenskiyning ta'limni tashkil qilish haqidagi qarashlari bir qator jiddiy qarshiliklarga uchragan bo'lsa ham g'arb mamlakatlariga juda tez tarqaldi va ta'limni tashkil qilishning birdan-bir shakli deb e'tirof etildi.

Sinf-dars tizimi sharq mamlakatlariga, jumladan Markaziy Osiyodagi eski musulmon maktablariga tadbiiq bo'lmadi. Ularda oktyabr to'ntarishiga qadar o'rta asr maktablariga xos talim tizimi davom etib keldi.

Bir o'qish xonasida 6 yoshdan 15-16 yoshgacha bo'lgan bolalar guruhi bilan bir vaqtda mashg'ulot olib borilardi. Shuningdek, bir o'qish xonasidagi (20-30) o'quvchining bilim darajasi ham turlicha bo'lar edi.

O'zbek maktabi oktyabr to'ntarishidan keyin sinf - dars tizimiga o'tdi.

VKP (b) Markaziy Komiteti 1932 yil 25 avgustda «Boshlang'ich va o'rta maktabning o'quv dasturlari va rejimi to'g'risida» qaror qabul qildi. Bu qarorda «Boshlang'ich, o'rta maktabda o'quv ishini uyushtirishning asosiy shakli-ma'lum guruh o'quvchilari bilan, qat'iy mashg'ulot jadvaliga muvofiq dars olib borish lozim; bunda bir guruh o'quvchilar tarkibi sira o'zgarmasligi kerak; o'quv ishining bu shakli o'qituvchining rahbarligi ostida, butun guruhni birlashtirib ishlashi, brigadalarga bo'linib ishlash va har bir o'quvchining individual ishlashini o'z ichiga olishi; o'qitishning xilma-xil usullarini qo'llanishi kerak», deb ko'rsatib qo'yildi.

Endilikda mustaqil respublikamiz ta'lim oldiga qo'ygan talab va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda maktab ta'limini tashkil qilishning yangi shakllari yaratilmoqda.

Sinf - yoshi va bilimi jihatdan bir xil bo‘lgan ma‘lum miqdordagi o‘quvchilar guruhidir.

Dars deb bevosita o‘qituvchining rahbarligida muayyan o‘quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta‘lim mashg‘ulotiga aytiladi.

Dars - o‘quv ishlarining asosiy tashkiliy shaklidir.

Dars - o‘quv ishlarining markaziy qismidir.

O‘quv yurtlarimiz bosib o‘tgan tarixiy davr ichida ta‘limni tashkil qilish shakllari o‘zgardi, rivojlandi. Hozir o‘quv yurtlarimizda qo‘llanilayotgan sinf-dars tizimi quyidagi tashkiliy shakllarda olib boriladi[1]:

1. Har qaysi sinf yoshi va bilimiga ko‘ra bir xil darajadagi bolalarning doimiy guruhiga ega bo‘ladi.

2. Dars mashg‘uloti asosan 45 minutga mo‘ljallangan bo‘lib, qat‘iy jadval orqali olib boriladi.

3. Dars bevosita o‘qituvchining rahbarligida jamoa va yakka shaklda olib boriladi.

4. Dars o‘tilayotgan materialning mazmuniga qarab xilma-xil usul bilan olib boriladi, ta‘lim tizimining bir qismi sifatida, albatta, tugallangan bilim beradi va navbatdagi bilimlarni o‘zlashtirish uchun zamin yaratadigan qilib uyushtiriladi.

Ayni paytda, o‘quv yurtlarimizda ta‘limni tashkil qilish shakllari ikki turda olib borilmoqda.

1. Sinf - dars shaklida olib boriladigan mashg‘ulotlar.

2. Amaliy va tajriba ishlari shaklida olib boriladigan mashg‘ulotlar.

Sinf-dars shaklida olib boriladigan mashg‘ulot o‘qituvchining kundalik o‘quv materialini tizimli bayon qilib berishni, xilma-xil usullardan foydalanishini, o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini izchillik bilan hisobga olib borishni, o‘quvchilarni mustaqil ishlashga o‘rgatishni o‘z ichiga oladi.

Dars ta‘lim jarayonining yaxlitligi nuqtai nazaridan ta‘limning asosiy tashkiliy shakli hisoblanadi[1]. Unda sinf-dars tizimining xususiyatlari aks etadi, o‘quvchilarni ommaviy qamrab olish, tashkiliy tartib va o‘quv ishlarining muntazamligi ta‘minlanadi. Dars iqtisodiy jihatdan foydalidir. O‘quvchilar hamda sinf jamoasining individual xususiyatlarini bilishi o‘qituvchi uchun har bir o‘quvchi faoliyatiga rag‘batlantiruvchi ta‘sir ko‘rsatishga imkon beradi. Dars doirasida ommaviy, guruhli va individual ta‘lim shakllarini birlashtirish imkoniyati uning rad etib bo‘lmaydigan ustunligi hisoblanadi.

Dars maktab ta‘limining asosiy tashkiliy shakli hisoblanadi. Dars muayyan miqdordagi doimiy o‘quvchilar tarkibi bilan qat‘iy tartibda uyushtiriladigan va aniq maqsadga yo‘naltirilgan didaktik tadbirdir. Dars – insoniyat tomonidan minglab yillar mobaynida orttirilgan hayotiy tajribalarni o‘quvchilarga juda qisqa vaqtda o‘rgatishning eng samarali usuli[2]. Ta‘limning dars shakli Turkistonda uzoq zamonlardan buyon qo‘llanilib kelgan. Darsni tashkil etish va uning samaradorligini ta‘minlashda o‘qituvchining o‘rni beqiyos katta bo‘lgan.

Turkiston maktablarida ta‘limning tashqi shakliy jihatlariga emas, balki mohiyatiga ham e‘tibor berilgan. Chunonchi, o‘quvchilarning tayyorligini aniqlash, ularni guruhlarga ajratishda bolalarning yoshi va maktabda qancha vaqt o‘qiganligiga emas, balki o‘tilgan mashg‘ulotlarni nechog‘li o‘zlashtirganliklariga tayanilgan. Turkiston maktablarida ta‘limning dars shakli bo‘lganligi bilan mashg‘ulotlarni sinfdars tizimi tarzida uyushtirish tajribasi bo‘lmagan. Shuningdek, darsning davomiyligi, predmetlarning o‘rinlashuvi, kundalik mashg‘ulotlarning

miqdori singari ta’limiy chegaralar har bir o’qituvchining uzi tomonidan belgilangan. qadimgi turkiy maorif tizimida oliy va o’rta ta’lim bo’g’inlarini ifoda etgan Madrasa ta’limida ham asosiy ish shakli hisoblangan. Madrasalarda dars belgilangan muayyan tartib asosida yushtirilgan.

Ayni vaqtda, madrasa darslarida talabalarning mustaqil o’zlash-tirishlariga katta e’tibor qaratilgan. Qadimgi ta’lim muassasalari uchun darsning jamoa va individual shakllari mavjud bo’lgan.

Dars ta’limning jamoa bo’lib amalga oshirish tarzi sifatida ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, dars maktab yoshidagi bolalarni yalpi o’qitishni osonlashtiradi, ularni jamoa sifatida tarbiyalashga hissa qo’shadi, bolalarda ijtimoiy faollik va muomala madaniyatining shakllanishiga ko’maklashadi. Darsda o’quv mashg’ulotlarining individual, guruhiiy va umumsinf shakllari uyg’unlashadi[4].

Har qanday jamiyatda dars jamiyat tomonidan ta’lim oldiga qo’yilgan vazifalarni bajarish uchun xizmat qiladi. Darsning vazifalari ta’lim jarayonining qonuniyatlari va muayyan jamiyatning komil shaxs borasidagi tushunchalari bilan qat’iylashadi.

Yangilanayotgan pedagogik tafakkur talablariga ko’ra zamonaviy Dars o’quv muassasasining mulkiy mansubligidan qat’i nazar quyidagi xususiyatlarga ega bo’lishi lozim: ta’limning tarbiyaviy maqsadlarga bo’ysundirilganligi, o’quvchini komil shaxs sifatida shakllantirishga yo’naltirilganligi, ilmiyligi va izchilligi, tarbiyalanuvchining faolligi va mustaqilligini ta’minlashga qaratilganligi, insonparvarlik yo’nalishiga egaligi, tizimliliigi, bilimlarni ongli ravishda o’zlashtirishga qaratilganligi, amaliy axa-miyatga egaligi va h.k.

Dars bevosita o’qituvchi rahbarligida aniq belgilangan vaqt davomida muayyan o’quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta’lim jarayonining asosiy shakli sanaladi. Darsda har bir o’quvchi xususiyatlarini hisobga olish, barcha o’quvchilarning mashg’ulot jarayonida o’rganilayotgan fan asoslarini egallab olishlari, ularning idrok etish qobiliyatlari va ma’naviy-axloqiy sifatlarini tarbiyalash hamda rivojlantirish uchun qulay sharoitlarni yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Евдокимова Е.Н. (2017). УРОК И ТИПЫ УРОКОВ ВО ВСПОМОГАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ. Мировая наука, (6 (6)), 14-16.
2. Elmiraхon Mamatisoq Qizi Abdullayeva (2021). DARS, UNING TURLARI VA TUZILISHI. Scientific progress, 2 (3), 843-852.
3. Gaynazarova, G. A., & Bahronovna, I. Z. (2023). MEDIASAVODXONLIKNING YOSH AVLOD MA’NAVIYATIGA TA’SIRI. WORLD OF SCIENCE, 6(11), 123-128.
4. Olimovich, P. O. (2022). BOSHLANG’ICH SINIF O’QUVCHILARIGA SIFATLI TA’LIM BERISHDA INTERFAOL METODLAR HAMDA DIDAKTIK O’YINLARNING AHAMIYATI. IJODKOR O’QITUVCHI, 2(22), 1-28.
5. Pozilov, H. I., & Maxkamov, A. Y. (2023). BO ‘LAJAK O ‘QITUVCHILAR UCHUN JISMONIY TARBIYA MASHG ‘ULOTLARIDA SOG ‘LOM TURMUSH TARZI MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING AMALIY-METODIK IMKONIYATLARI. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 412-416.

6. Bohodirovna, Sanginova Gulnoza, and H. Usmanova. "MODEL OF INNOVATIVE STRATEGY ON THE BASIS OF VARIATIVE APPROACH TO PRESCHOOL EDUCATION." *Conference Zone*. 2022.
7. Nigoraxon, Abduraxmonova, and Alijonova Mohlaroy. "BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA O‘QUVCHILAR IJODIY FOALIYATINI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYASI." *Yosh Tadqiqotchi Jurnal* 3.1 (2024): 83-87.
8. Yuldashevich, M. A. (2020). SHAPING OF THE HEALTHY LIFESTYLE CULTURE IN PHYSICAL EDUCATION FOR OUR FUTURE TEACHERS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8.
9. Maxmudova Zilola. (2023). TALIM MUASSASI RAHBARLARIDA YUKSAK AXLOQIY SIFATLARI RIVOJLANTIRISH. *International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives*, 1(2), 78–83. Retrieved from <https://izlanuvchi.uz/index.php/iz/article/view/17>
10. Toxirjon, U. (2024). PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA O‘RTASIDAGI O‘ZARO TA‘SIRNI O‘RGANISH. *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 22-27.
11. Toxirjon, U. (2024). BOSHLANGICH SINFLARDA O ‘QISHNI YETKAZIB OLISHGA QIYNALAYOTGAN O ‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH. *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 9-13.
12. Umarov Tokhirjon. (2024). PROVISION OF PSYCHOLOGICAL SERVICES IN EXTREME SITUATIONS IS SOCIAL. *International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives*, 2(2), 1–6. Retrieved from <https://izlanuvchi.uz/index.php/iz/article/view/28>
13. В статье представлена информация о роли педагогики и психологии в повышении качества и эффективности образования, формировании зрелого поколения. Данное научное исследование исследует решающую роль симбиотических взаимоотношений педагогики и психологии в . (2024). YANGI O‘ZBEKISTONDA IJTIMOY-INNOVATSION TADQIQOTLAR, 2(2), 5-12. <https://nuzjournals.uz/index.php/yoiit/article/view/79>
14. Умаров Тохиржон. (2024). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ПРЕДСТАВИТЕЛЯМИ РАЗНЫХ РЕЛИГИЙ. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 3(2), 18–25. Retrieved from <https://2ndsun.uz/index.php/yt/article/view/655>
15. Toxirjon, U. (2024). XALQARO O ‘QISH SAVODXONLIGINI O ‘RGANISH (PIRLS). *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 14-17.
16. Умаров, Т. (2024). ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИГРУШЕК НА ДЕТСКУЮ ПСИХОЛОГИЮ. *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 18-21.
17. Maxkamov, A. Y. (2020). THE IMPORTANCE OF TEACHING GYMNASTICS IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, 2(7), 350-355.
- 18.